

Notisförslag (till 3:e delen av Stenkol och Lera 1963)

Av bokverket ”Stenkol och lera”, skildringar kring Höganäsbolagets och dess föregångares verksamhet, har nu tredje delen utkommit. Den omfattar tiden 1737 – 1786 och är en innehållsrik volym på 556 sidor, vartill kommer ett stort antal som bilagor reproducerande gruvkartor.

Första delen, som utkom 1953, innehöll inledande översikter samt berättade om stenkolsbrytningen i Skåne intill 1658, dvs under den danska tiden.

Andra delen, med utgivningsåret 1958, skildrade kolbrytning och kolfältsundersökningar i Skåne 1658 – 1737.

I serien har dessutom, år 1959, utkommit ett supplement, bestående av en bibliografi över nordvästra Skånes stenkols- och lervaruindustrier och författade av 1:e bibliotekarien Gösta Engström.

Verkets huvudredaktör, förre landsarkivarien i Göteborg, fil.dr Gustaf Clemensson ger följande presentation av innehållet i den föreliggande tredje delen.

Sedan stenkolsfyndigheter 1570 påträffats och börjat bearbetas vid Hälsingborg, hade stenkolsbrytningen under de följande 165 åren endast bedrivits under korta perioder och under tiden efter början av 1700-talet alldeles upphört. Men öppningarna till gruvgångarna och schakten höll vetenskap om stenkolsflötserna vid liv och eggade vakna iakttagare till nya försök att nyttiggöra de dolda naturrikedomarna. Dessa iakttagare var främst den från en lång utlandsvistelse återvändande konsuln Jonas Alström, mera känd under det vid adlandet antagna Alströmer, de båda bergmästarna Erik Stockenström och Anton Swab, båda senare adlade med ett von framför namnen, samt en handelsman i Malmö, Erasmus Clefwe. Dessa fyra bildade 1737 ett bolag, Skånska Stenkolsverket. Ledningen av företaget kom främst att vila på bergmästaren Swab. De vidlyftiga geologiska undersökningar, som bolaget startade, visade emellertid, att inga brytvärda stenkol längre fanns i Hälsingborg. Undersökningarna fortsattes då längre inåt landet och verkställdes genom djupborrning, en för Sverige ny metod. Vid dessa arbeten fann man först stenkol vid Gåsebäck och i Vallåkra, sydost om Hälsingborg. På båda platserna anlades gruvor, men fyndigheterna var snart uttömda, varför gruvorna nedlades

Snart nog fann man emellertid en ny, mera givande stenkolsfyndighet vid Bosarp, öster om Hälsingborg nära Billesholm. Från 1746 pågick här ett omfattande gruvarbete. Det visade sig emellertid vara förenat med oöverstigliga svårigheter att vinna avsättning för brutna kolen. I jämförelse med engelska stenkol var de skånska lätt sönderfallande, stybbiga, varför de inte kunde tåla långa landsvägstransporterna till städerna och hamnarna. Transporterna fördyrade också stenkolen på ett sådant sätt, att dessa inte kunde konkurrera med de engelska. Problemet för bolaget var därför inte så mycket att bryta stora kvantiteter kol som att skaffa avsättning för de kol, som bröts. Detta problem sökte man lösa genom att vid egna anläggningar och företag förbruka gruvornas produktion. Stenkolsverket övertog sålunda på entreprenad fyrningen på de tre västsvenska fyrplatserna, Falsterbo, Kullen och Nidingen, anlade och drev en kalkugn i Råå, ett tegelbruk i Glumslöv, lador för salpeterstillverkning i Hässlunda, Bosarp och Landskrona samt en stenkärlfabrik i Bosarp. Stenkol och lera blev här för första gången sammankopplade som grundval för skånsk stenkolsindustri. Det är samma linjer, som sedermera följdes av Höganäs stenkolsverk och ända fram till våra dagar till stor del bestämt

verksamheten vid Höganäsbolaget. Men Skånska Stenkolsverket hade inte framgång i sina ansträngningar. För fyrningen visade sig de skånska stenkolen oduglig, den danska kalkstenen, som brändes i Råå, blev exportförbjuden i Danmark, salpeterstillverkningen med stenkolsbränsle misslyckades, och produktionen vid stenkärlsfabriken lyckades man inte få igång i full skala. Tegelbruket i Glumslöv förmåddes staten att övertaga. Trots kontanta statsanslag under åren 1742-1762 på tillsammans 50 250 dr.smt. kunde Stenkolsverket endast med svårighet hållas i drift. Efter Alströmers och Swabs död tröttnade Stockenström på de besvärligheter, som var förenade med bolagsmannaskapet. Han avstod sin andel i Stenkolsverket till dess direktör, Anders Brandberg, som dels ärvde, dels inlöste Swabs andel och troligen som gåva övertog den Alströmska andelen. Under ekonomiska svårigheter drev han verket i omkring 15 år, tills han 1786 sålde det till greve Eric Ruuth. Därmed börjar i den skånska stenkolsindustrins historia en ny epok, vilken är avsedd att behandlas i en kommande del av "Stenkol och lera".

För den nu föreliggande delen av detta arbete har förf. kunnat utnyttja ett stort för forskningen hittills okänt källmaterial. Sålunda har t.ex. i ett herrgårdsarkiv tidigare gömt sig det Skånska Stenkolsverkets räkenskaper under bolagets första 15 år, och ur andra arkiv har kunnat framdragas arbetsberättelser, som Anton von Swab avgivit till sina meddelägare i bolaget. Detta källmaterial har medgivit en nära insyn i bolagets verksamhet i arbetsförhållanden vid gruvorna.